

JOANNA ORZEL *

 <https://orcid.org/0000-0001-8816-5157>

PRZESZŁOŚĆ LITWY
W KSIĘGACH *SILVA RERUM* XVIII WIEKU

Abstract

Representation of Lithuania's History
in the Eighteenth-Century *Silvae Rerum*

Existing studies on the historical knowledge of the nobility within the Polish-Lithuanian Commonwealth primarily rely on printed sources. However, these studies often overlook the history of the Grand Duchy of Lithuania, focusing on the Kingdom of Poland instead. This article aims to present Lithuania's history as depicted in the *silvae rerum* of eighteenth-century noblemen. Through scientific investigations, it is evident that descriptions of Lithuanian history were less frequent compared to Polish history. The period covered in these descriptions typically ranges from the origin narrative (ethnogenetic legend) to the reign of Władysław Jagiełło. Notably, the history of the Jagiellonian dynasty is incorporated into the history of Poland. By comparing the noblemen's *silvae rerum* with historiographical works, both from the 18th century and earlier periods, the article examines the sources of the nobility's historical knowledge. The analysis reveals the continued influence of works by Maciej Strykowski and Wojciech Wijuk Kojalowicz, while also acknowledging the impact of eighteenth-century writers such as Kasper Niesiecki, Władysław Łubieński, and Franciszek Paprocki on the historical content of the *silvae rerum*.

Keywords: *silva rerum*, Grand Duchy of Lithuania, eighteenth century, historiography, nobility, historical awareness

* Instytut Historii, Uniwersytet Łódzki

 joanna.orzel@interia.eu, joanna.orzel@uni.lodz.pl

Nadesłany 21.09.2022; Nadesłany po poprawkach 15.06.2023; Zaakceptowany 27.06.2023

Utworzona na mocy unii lubelskiej w 1569 r. Rzeczypospolita Obojga Narodów składała się z Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Każde z nich miało własną przeszłość, włącznie z mitem pochodzenia, opowieścią o najdawniejszych, choć wymyślonych założycielach państw i kolejnych panujących władcach. We współczesnych opracowaniach o wiele więcej miejsca poświęca się jednak dziejom bajecznym Polski¹. Należy tu więc docenić prace zwłaszcza Jana Jurkiewicza, który w największym dotychczas stopniu zajął się litewskimi prapoczątkami. Jego badania skupiają się na obrazie najdawniejszej przeszłości litewskiej w latopisach ruskich/rusko-litewskich z XVI w.² Na opracowania tego zagadnienia w dziełach historiograficznych powstałych w XVI–XVIII w. badacze zajmujący się nowożytną Litwą wciąż czekają³. Inni historycy podejmujący zagadnienie litewskiego mitu fundacyjnego (czy też legendy etnogenetycznej) wpisują je w szersze badania, jak chociażby kształtowania się świadomości narodowej⁴ (choć z wątpliwościami, czy można o narodzie już wówczas mówić) mieszkańców Wielkiego Księstwa Litewskiego,

¹ Tematyka ta była wielokrotnie podejmowana przez badaczy, zob. zwłaszcza Jacek BANASZKIEWICZ, *Podanie o Piaście i Popielu. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi*, Warszawa 2010; idem, *Polskie dzieje bajeczne Mistrza Wincentego Kadłubka*, Wrocław 2002; Kazimierz BARTKIEWICZ, *Obraz dziejów ojczystych w świadomości historycznej w Polsce doby Oświecenia*, Poznań 1979; Andrzej Feliks GRABSKI, *Mysł historyczna polskiego Oświecenia*, Warszawa 1976; Antoni MAŁECKI, *Lechici w świetle historycznej kroniki*, Lwów 1897; Julian MAŚLANKA, *Literatura a dzieje bajeczne*, Warszawa 1984; idem, *Słowiańskie mity historyczne w literaturze polskiego oświecenia* (Prace Komisji Słowianoznawstwa. Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie, nr 18), Wrocław 1968; Kazimierz ŚLASKI, *Wątki historyczne w podaniach o początkach Polski*, Poznań 1968.

² Przede wszystkim Jan JURKIEWICZ, *Od Palemona do Giedymina. Wczesnonowożytne wyobrażenia o początkach Litwy*, cz. 1: *W kręgu latopisów litewskich*, Poznań 2013.

³ Przykładowo w swych rozważaniach na temat litewskiego mitu fundacyjnego Ewa Semenowicz dokonała swego rodzaju przeskoku źródłowego – po dziele Macieja Strykowskiemu omawia od razu źródła XIX-wieczne. Zob. Ewa SEMENOWICZ, *Wokół genealogii Litwinów. U źródeł mitu i sporu historyczno-kulturowego*, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 46: 2011, s. 13–41, DOI: <https://doi.org/10.12775/SDR.2011.01>. Próbę syntetycznego spojrzenia na obraz Litwy w historiografii XVIII w. podjął Paweł Sierżęga, jednak po pierwsze, objął on swymi badaniami zaledwie trzy dzieła (autorstwa Augustyna Kołodzkiego, Benedykta Chmielowskiego i Szymona Majchrowicza), po drugie, błędnie utożsamiał całe XVIII stulecie z epoką oświecenia. Zob. Paweł SIERŻĘGA, *Litwa w sarmackiej myśli historycznej doby oświecenia*, *Rocznik Lubuski* t. 35: 2009, cz. 1, s. 51–67.

⁴ Mathias NIENDORF, *Wielkie Księstwo Litewskie. Studia nad kształtowaniem się narodu u progu epoki nowożytnej (1569–1795)*, tł. Małgorzata GRZYWACZ, Poznań 2011, s. 71–100; Oleg ŁATYSZONK, *Od Rusinów Białych do Białorusinów. U źródeł białoruskiej idei narodowej*, Białystok 2006, s. 287.

pamięci kulturowej szlachty Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁵ czy wreszcie funkcjonowania narracji etnogenetycznych w XIX w.⁶

Jedną z przyczyn braku proporcji analiz wyobrażeń o najodleglejszych dziejach Polski i Litwy jest zapewne większa liczba źródeł podejmujących tematykę najdawniejszych czasów państwa polskiego. W swych *Rocznikach* Jan Długosz wypełnił prapoczątki Polski licznymi władcami⁷, kreując opowieści o nich. Tworzący w XVI w. historiografowie przejęli je, dookreślając cechy niektórych panujących i na długie lata utrwalając wyobrażenia o najdawniejszych władcach polskich. W okresie wczesnonowożytnym historię Wielkiego Księstwa Litewskiego najszerzej omówili, bazujący na ruskich/rusko-litewskich lapispisach, Maciej Strykowski⁸ i Aleksander Gwagnin⁹ w XVI w. oraz Wojciech Wijuk Kojalowicz¹⁰ w XVII w. Podobnie jak kronikarze zajmujący się historią państwa polskiego, dziejopisarze ci detalicznie opisali przeszłość Litwy, niejednokrotnie omawiając różnice w tej problematyce występujące w dziełach antycznych i nowożytnych. W XVIII-wiecznej historiografii wątki najdawniejszej historii Litwy nie były już tak szeroko prezentowane – opisy były zwięzłe, czasem wręcz lakoniczne albo w ogóle rezygnowano z najdawniejszej przeszłości

⁵ Joanna ORZEŁ, *Historia – tradycja – mit w pamięci kulturowej szlachty Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2016, *passim*; Rimvydas PETRAUSKAS, *Palemon und die vier Sippen. Die römische Abstammungstheorie der Litauer*, [in:] *Abstammungsmythen und Völkergenealogien im frühneuzeitlichen Ostseeraum*, hrsg. v. Stefan DONECKER (Studien zur Geschichte der Ostseeregion, Bd. 2), Greifswald 2020, s. 195–209.

⁶ Mathias NIENDORF, *Die »Stammssage der Žemaiten« – ein gelehrtes Konstrukt des 19. Jahrhunderts? Mündlichkeit, Schriftlichkeit und Intertextualität in einer europäischen Debatte*, [in:] *Abstammungsmythen und Völkergenealogien im frühneuzeitlichen Ostseeraum*, hrsg. v. Stefan DONECKER (Studien zur Geschichte der Ostseeregion, Bd. 2), Greifswald 2020, s. 229–273.

⁷ Jan DŁUGOSZ, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, t. 1–2, red. i wstęp Jan DĄBROWSKI, przedm. Wanda SEMKOWICZ-ZAREMBINA, tł. Stanisław GAWĘDA, Warszawa 2009, s. 163–240.

⁸ Maciej STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego*, t. 1, wstęp Mikołaj MALINOWSKI, Warszawa 1846; idem, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzemie pilnego doświadczenia*, opr. Julia RADZISZEWSKA, tł. Maria ŚCIEBORA, Jan SAFAREWICZ, Warszawa 1978.

⁹ Aleksander GWAGNIN, *Kronika Sarmacyey Europejskiej, w ktorey się zamyka Krolestwo Polskie ze wszystkiej państw, xięstw, y prowincjami swemi: tudzież też Wielkie Księstwo Litewskie, Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie, y część Tatarow*, tł. Marcin PASZKOWSKI, [in:] *Zbiór dziejopisow polskich we czterech tomach zawarty*, t. 4, [wyd. Franciszek BOHOMOLEC], Warszawa 1768. Warto odnotować opracowanie analizujące pisarstwo Gwagnina, zob. Kacper GIS, *Twórczość historyczna Aleksandra Gwagnina* (rozprawa doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza), Poznań 2018.

¹⁰ Albert WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae pars prior, de rebvs litvanorum ante susceptam christianam religionem, conjunctionemque Magni Litvaniae Ducatus cum Regno Poloniae libri novem* [...], cz. 1, Dantisci 1650.

litewskiej i skupiano się na jej historii dopiero od unii krewskiej. Za przykład może tu posłużyć publikujący na początku XVIII w. Augustyn Kołudzki, który zajął się tylko historią Polski¹¹, Litwa zaś była przez niego wspomniana w kontekście stosunków polsko-litewskich¹². Jeśli XVIII-wieczni dziejopisarze w ogóle podejmowali się omówienia przeszłości państwa litewskiego, to – w porównaniu do dzieł wydanych w poprzednich stuleciach – obraz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego był przede wszystkim prostszy – dzięki rezygnacji z polemiczności przekazu, a jednocześnie jego skrótowości. Znakomitymi tego przykładami są kompendium geograficzno-historyczne Władysława Aleksandra Łubieńskiego¹³ i podręcznik dla uczniów jezuickich szkół litewskich autorstwa Franciszka Paprockiego¹⁴. Częściej też niż w wiekach poprzednich wątki historyczne były prezentowane w dziełach heraldycznych – zarówno dotyczących szlachty całej Rzeczypospolitej¹⁵, jak i poświęconych konkretnym

¹¹ Augustyn KOŁUDZKI, *Thron oyczysty abo pałac wieczności w ktotkim [!] zebraniu monarchow xiazat y krolow z rożnych approbowanych autorow, od pierwszego Lecha az do terazniejszych czasow [...]*, Poznań 1707.

¹² Analiza tego wątku w dziele Kołudzkiego w: P. SIERŻĘGA, op.cit. s. 51–56.

¹³ Władysław ŁUBIEŃSKI, *Swiat we wszystkich swoich częściach większych y mniejszych to iest: w Europie, Azji, Affryce y Ameryce [...] geograficznie, chronologicznie y historycznie okryślony*, t. 1, Wrocław 1740, s. 434–436.

¹⁴ Franciszek PAPROCKI, *Domowe wiadomości o Wielkim Księstwie Litewskim z przyłączeniem historyi tegoż narodu*, Wilno 1760. Z uwagi na popularność opracowania doczekało się ono kolejnych wydań (1763, 1771 i 1775). O Paprockim i jego dziele jako podręczniku szerzej w: Kazimierz PUCHOWSKI, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*, Gdańsk 1999, s. 230–236.

¹⁵ Kasper NIESIECKI, *Korona polska przy złotej wolności starożytnemi wszystkich kathedr, prowincyi, y rycerstwa kleynotami heroicznym męstwem, y odwagą, naywyższemi honorami; a naypierwey cnotą, pobożnością, y świętobliwością ozdobiona potomnym zaś wiekiem na zaszczyt y nieśmiertelna sławe pamiętnych w tey oyczyźnie synow podana*, t. 1–4, Lwów 1728–1743; Stanisław Józef DUŃCZEWSKI, *Herbarz wielu domow Korony Polskiej y W. X. Litewskiego, dla niezupelnego opisanie, albo opuszczenia, y wielu odmiennosci nieprzyzwoitych, za dawnych y pozniejszych autorow, herby z rodowitoscia wyrazaiących, nie mało dotąd ukrzywdzonych, zebraniem wielu familii we dwa tomy, częściami rzeczone*, t. 1, [Zamość] 1757; Józef Aleksander JABŁONOWSKI, *Heraldica to iest osada kleynotow rycerskich y wiadomosc znakow herbownych dotąd w Polsce nieobiasniona*, Lwów [po 15 II 1742]; Benedykt CHMIEŁOWSKI, *Zbior krotki herbow polskich oraz wstawionych cnotą i naukami Polaków*, Warszawa 1763; Ewaryst Andrzej KUROPATNICKI, *Wiadomość o kleynocie szlacheckim, oraz herbach domów szlacheckich w Koronie Polskiej i Wielkim Księstwie Litewskim, tudzież w przyległych prowincjach*, Warszawa 1789. Warto również wspomnieć o materiałach rękopiśmiennych prezentujących genealogie książąt litewskich, w których zawarto ich biogramy, zob. np. [Michał Marcin SZĘCIŁŁO], *Klucz własny do wszystkich domów książąt litewskich*, Biblioteka Narodowa (dalej cyt. BN), sygn. 3383/III. Szerzej o nim zob. Antoni MIRONOWICZ, *Herbarz Michała Szęciłły*, Białoruskie Zeszyty Historyczne 1995, nr 1, s. 28–39 (Mironowicz jednak opiera się na rękopisie odnalezionym w Archiwum Petersburskiego Oddziału Instytutu Historii Akademii Nauk Rosji); Jan JURKIEWICZ, *Rękopisy prac genealogicznych Michała Szęciłły a obraz w nich początków Litwy*, [in:] *Lietuvos Didžiosios*

rodom¹⁶. W nich jednak przeszłość omawiano często jeszcze bardziej skrótowo, bo pisma te miały służyć potwierdzeniu antycznego pochodzenia konkretnych rodów szlacheckich czy magnackich, a nie prezentacji dziejów narodowych.

Mimo że rzadziej prezentowane niż historia Polski, dzieje państwa litewskiego znalazły swoje miejsce w szlacheckich księgach sylwicznych, dokąd spisywano informacje pozyskane z druków, ich odpisów i z przekazów ustnych. Aby dokonać analizy obrazu przeszłości Wielkiego Księstwa Litewskiego w szlacheckich manuskryptach powstałych w XVIII stuleciu, przeprowadzono kwerendę w najzasobniejszych w tego typu źródła instytucjach naukowych, zarówno na Litwie: w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka), Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego, Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym (Lietuvos valstybės istorijos archyvas), jak i w Polsce: Archiwum Głównym Akt Dawnych, Bibliotece Narodowej, Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece Książąt Czartoryskich, Bibliotece Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk, Bibliotece Kórnickiej PAN, Bibliotece Raczyńskich i Bibliotece Ossolińskich we Wrocławiu. Kwerendą objęto materiały nazwane przez samych ich twórców lub archiwistów tworzących po latach katalogi: sylwami, miscellaneami, wypisami i podobnymi słowami kluczami mogącymi wskazywać na różnorodną treść ksiąg. To właśnie „brak treściowych ograniczeń” został niegdyś uznany za najważniejszą cechę ksiąg sylwicznych¹⁷, co skutkuje brakiem możliwości ich kwalifikacji¹⁸. Konieczne jest zaznaczenie, że materiały te niejednokrotnie nie stanowią integralnej księgi, a są sztucznie stworzoną całością ze źródeł, które przetrwały zawieruchy historii, co często skutkuje anonimowością tych materiałów. To również ogranicza

Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis. Mokslinių straipsnių rinkinys: skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui, sud. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Vilnius 2021, s. 115–146 (o źródłach wiedzy autora herbarza, s. 118–119).

¹⁶ Przykładowo genealogię Sapiehów wywodzą od Prospera Cezaryna (na podstawie Kojalowicza), zob. Antoni Alojzy MISZTOŁT, *Historia Illustrissimae Domus Sapiehanae. Ab Origine & Antiquitate sua Genealogico syllabo Per gloriosos Herorum ejusdem ac connexarum Familiarum Progressus in praesens saeculum deducta*, Vilnae 1724, s. 8 i n. Warto również odnotować drzewo genealogiczne Radziwiłłów, odwołujących się do Juliana Dorsprunga i Palemona, na miedziorzycie Petera Bösego (Archiwum Główne Akt Dawnych, Nabytki oddziału III, sygn. 456) oraz jego rozwinięcie w *Icones familiae ducalis Radivilianae ex originalibus*, Nesvisii [1758]. O mitycznym pochodzeniu tego rodu magnackiego w XVIII w. zob. Marceli ANTONIEWICZ, *Protoplaści książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa 2011, s. 297–317.

¹⁷ Roman KRZYWY, *Silvae i sylwy – glosa historycznoliteracka do pewnego nieporozumienia*, Pamiętnik Literacki R. 104: 2013, z. 3, s. 146.

¹⁸ Szerzej zob. Stanisław ROSZAK, *Archiwa sarmackiej pamięci. Funkcje i znaczenie rękopiśmiennych ksiąg silva rerum w kulturze Rzeczypospolitej XVIII wieku*, Toruń 2004, passim, zwłaszcza s. 41–71, tu również dalsza literatura.

możliwość dotarcia do wszystkich tego typu źródeł¹⁹. Kwerenda objęła również księgi omawiające przeszłość Polski, co pozwoliło na porównanie – zarówno liczbowe, jak i treściowe – ksiąg prezentujących historię dwóch państw tworzących Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Z uwagi na mnogość odwołań do historii wyszukiwano w sylwach tylko ściśle wyodrębnione opisy przeszłości państwowej. Nie posiłkowano się wspominkami o niej w innych częściach ksiąg, jak mowy, instrukcje i inne pisma polityczne, utwory literackie czy wreszcie coraz bardziej popularne w XVIII w. wywody genealogiczne rodów magnackich.

W wyniku kwerendy odnaleziono około 40 XVIII-wiecznych rękopiśmiennych ksiąg z wydzielonymi częściami omawiającymi historię Polski i zaledwie kilka prezentujących przeszłość Litwy. Podjęto się badań źródeł z wieku XVIII, ponieważ to wówczas w wielu państwach dokonywała się rewizja lub widoczna jest chociażby krytyka etnogenetycznych mitów²⁰. W artykule zostanie więc zaprezentowany obraz dziejów litewskich, jaki wyłania się z sylw szlacheckich pochodzących z XVIII w., tzn. jakie elementy opisu przeszłości były przez twórców sylw najbardziej eksponowane. Czy widoczna jest jakakolwiek zmiana w podejściu do mitu etnogenetycznego i kolejnych władców (także tych wymyślonych) w tym stuleciu? Dodatkowo zostanie przeprowadzona analiza wybranych fragmentów historii litewskiej w sylwach i w dziełach historiograficznych, by wskazać na źródła wiedzy szlachty w czasie tworzenia notatek o przeszłości Wielkiego Księstwa.

* * *

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że większość źródeł zawierających opisy przeszłości Litwy pochodzi albo z terenów dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, albo ich autorzy mieli z nim bezpośredni związek – przez koligacje rodzinne, edukację czy sprawy zawodowe. Takie też były powody tworzenia zapisek o historii państwowej. Autor jednej z sylw, zatytułowanej „Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej”, wprost określił powód opisania dziejów państw tworzących Rzeczpospolitą Obojga Narodów: „Ponieważ niechwalebna potomnym ludziom rzecz jest sławnych czynów przodków swoich

¹⁹ W trakcie kwerendy nie udało się dotrzeć do sylwy powstałej przed samymi rozbiorami Rzeczypospolitej, przechowywanej w Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (dalej cyt. LMAVB), sygn. F17-11. Zawiera ona krótkie informacje o kolejnych książętach litewskich, a ich portrety wskazują na wykorzystanie dzieła Alessandro GUAGNINI, *Sarmatiae Europaeae Descriptio*, cz. 2, [Kraków 1578], fol. 2v–12v. W tłumaczonym na język polski wydaniu XVIII-wiecznym nie znajdowały się wizerunki wielkich książąt, por. A. GWAGNIN, op.cit., s. 220–244. Dziękuję Recenzentowi za zwrócenie uwagi na tę sylwę.

²⁰ Z pewnością jednak ich kategorycznie nie odrzucono. W odniesieniu do Litwy zob. Małgorzata LITWINOWICZ-DROŻDZIEL, *O starożytnościach litewskich. Mitologizacja historii w XIX-wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Kraków 2008.

nie wiedzieć, dlatego umyśliłem przez szkolne zabawy litewską historię w Akademii Wileńskiej krótko wyłożyć, polską zaś historię w szkołach lubelskich, bo mi się zda, że nieprzyzwoita rzecz jest być biegłym w cudzoziemskich dziejach, a co się doma działo nie wiedzieć”²¹. To w tym passusie – w przeciwieństwie do tytułu – znajduje się odpowiednia kolejność treści sylwy, ponieważ jako pierwsza została omówiona historia Wielkiego Księstwa Litewskiego. W dalszej części artykułu pozwolę sobie określać tę sylwę jako „edukacyjną”. Taka też była przyczyna spisywania dziejów narodowych przez anonimowego twórcę sylwy powstałej w 1759 r. I w tym wypadku już sam jej iście barokowy tytuł określa jej odbiorców – „Skarbiec rozmaitych scjencji” był bowiem pisany dla synów, niemniej w rozbudowanej przedmowie jej autor wspomina zarówno o „dalszych sukcesorach”, jak i możliwości wydania księgi drukiem (jeśli znajdzie się mecenas)²². Przede wszystkim jednak księga miała służyć celom edukacyjnym z uwagi na brak możliwości wysłania synów autora księgi na nauki do zagranicznych krajów oraz utrudniony dostęp do drukowanych ksiąg²³.

Jeśli chodzi o zakres chronologiczno-treściowy partii sylw dotyczących historii Litwy, to w zdecydowanej większości przypadków narracja dotyczy okresu od czasów najdawniejszych (najczęściej od Palemona, o czym w dalszej części artykułu) do wstąpienia na tron polski Władysława Jagiełły i unii w Krewie, o wiele rzadziej – z omówieniem panowania kilku przedstawicieli dynastii jagiellońskiej. Czasy jagiellońskie w księgach szlacheckich w zdecydowanej większości przypadków są określane i klasyfikowane jako historia Polski. Odrębność Wielkiego Księstwa sprzed czasów unii z Królestwem Polskim widać już po tytułach źródeł rękopiśmiennych. Przykładem może być sylwa zatytułowana po prostu „Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły”²⁴. Z jednej

²¹ Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, Biblioteka Ossolińskich we Wrocławiu (dalej cyt. BOss.), sygn. 613/I, s. 1 [tytułowa].

²² Skarbiec rozmaitych scjencji z kilkoletniej pracy i starania I.I.S. dla własnych synów podjętego zebranymi ubogacony, na sześć różnych części dywidowany, a oraz osobami poważnemi wielu alegowanych autorów przyozdobiony (dalej cyt. Skarbiec), LMAVB sygn. F17-41, s. 1br. Edycja źródłowa tego obszernego manuskryptu dotycząca dziejów Rzeczypospolitej wkrótce ukaże się nakładem Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. O samej sylwie szerzej zob. Stanisław ROSZAK, *Między sylwą a encyklopedią. Skarbiec rozmaitych sciencyi nieznanego Litwina z 1759 roku*, [in:] *Staropolskie kompendia wiedzy*, red. Iwona M. DACKA-GÓRZYŃSKA, Joanna PARTYKA, Warszawa 2009, s. 173–181. Na temat najdawniejszej przeszłości w tej sylwie zob. Joanna ORZEŁ, *Poszukiwanie rodowodu Rzeczypospolitej Obojga Narodów przez autora Skarbca rozmaitych sciencyi...*, [in:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 7, red. Wojciech WALCZAK, Karol ŁOPATECKI, Białystok 2017, s. 389–414.

²³ Skarbiec, LMAVB, sygn. F17-41, s. 1bv.

²⁴ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, cyt. LMAVB, sygn. F18-246. Jej autor jednak podał również sukcesorów pierwszego Jagiellona pełniących funkcję wielkiego księcia litewskiego, szerzej zob. w dalszej części tekstu.

strony takie postrzeżenie historii litewskiej jest zastanawiające – tak jakby Rzeczpospolita Obojga Narodów nie była kontynuatorką Wielkiego Księstwa Litewskiego. Władcy z dynastii Jagiellonów, a zwłaszcza królowie elekcyjni znajdują się w opisach historii Królestwa Polskiego, a nie Litwy²⁵. Z drugiej jednak strony zapiski te podkreślają autonomię, odrębność państwa litewskiego, tworzącego przed 1385 r. niezależny byt²⁶. Warto także wspomnieć, że niektóre z dzieł drukowanych również stosowały podział historii Litwy, której pierwsza część kończyła się na dojściu do władzy Władysława Jagiełły²⁷.

Podobnie jak w XVI- i XVII-wiecznych przekazach drukowanych, także w XVIII-wiecznych sylwach dzieje Litwy rozpoczynają się opowieścią o jej początkach. Nie wdając się w szeroko już podejmowany w literaturze mit o rzymskim pochodzeniu Litwinów²⁸, pokrótce tylko przypomnę lub uwypuklę najważniejsze informacje na ten temat, które z druków trafiły na karty rękopiśmiennych ksiąg spisanych w XVIII w. Dzięki analizie opisów litewskich początków bowiem można wskazać dzieła, które mogły posłużyć twórcom konkretnych sylw do stworzenia wypisów o tematyce historycznej.

Mit fundacyjny Wielkiego Księstwa Litewskiego koncentruje się na jednym z patrycjuszów rzymskich, który znalazł swą ziemię obiecaną na północy

²⁵ O charakterystyce władców Rzeczypospolitej zawartej w księgach sylwicznych szerzej w: Joanna ORZEŁ, *Obraz władców polskich w osiemnastowiecznych księgach silva rerum*, *Historia Slavorum Occidentis*, R. 13: 2023, nr 2, s. 70–92, DOI: <https://doi.org/10.15804/hso230203>.

²⁶ O zagadnieniu suwerenności w Wielkim Księstwie Litewskim w relacjach z Koroną w epoce nowożytnej zob. szerzej w: Andrzej ZAKRZEWSKI, *Niepodległość w Rzeczypospolitej, czyli Litwa wobec Korony XVI–XVIII wieku*, [in:] „*Najwyższa Pani swoich praw... Idee wolności, niepodległości i suwerenności Rzeczypospolitej 1569–1795*”, red. Anna GRZEŚKOWIAK-KRWAWICZ, Warszawa 2019, s. 87–101.

²⁷ F. PAPROCKI, op.cit., s. 15.

²⁸ Z obfitej literatury zob. główne polskojęzyczne opracowania na ten temat: Jan JAKUBOWSKI, *Studia nad stosunkami narodowościowymi na Litwie przed Unią Lubelską*, Warszawa 1912; Maria ZACHARA-WAWRZYŃCZYK, *Geneza legendy o rzymskim pochodzeniu Litwinów*, *Zeszyty Historyczne*. Uniwersytet Warszawski, 1963, z. 3, s. 5–35; Mečislovas JUČAS, *Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów*, *Przegląd Wschodni*, t. 4: 1997, nr 2, s. 289–297; Jerzy SUCHOCKI, *Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej. Aspekty polityczne i narodowe*, *Zapiski Historyczne*, t. 52: 1987, z. 1, s. 27–67; Elżbieta KULICKA, *Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów i jej stosunek do mitu sarmackiego*, *Przegląd Historyczny*, t. 71: 1980, nr 1, s. 1–21; Marcei KOSMAN, *Litwa pierwotna. Mity, legendy, fakty*, Warszawa 1989, s. 176–177; Jan JURKIEWICZ, *Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów w świetle historiografii. Czas powstania i tendencje polityczne*, [in:] *Europa Środkowo-Wschodnia. Ideologia, historia a społeczeństwo. Księga poświęcona pamięci Profesora Wojciecha Peltza*, red. Jarosław DUDEK, Daria JANISZEWSKA, Urszula ŚWIDERSKA-WŁODARCZYK, Zielona Góra 2005, s. 335–350; E. SEMENOWICZ, op.cit., s. 17–22; J. ORZEŁ, *Historia – tradycja – mit*, s. 27–69; Artūras VASILIAUSKAS, *Antyk i sarmatyzm*, tł. Beata KALĘBA, [in:] *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy*, opr. Vytautas ALIŠAUSKAS, Liudas JOVAIŠA, Mindaugas PAKNYŠ, Rimvydas PETRAUSKAS, Eligijus RAILA, tł. Paweł BUKOWIEC, Beata KALĘBA, Beata PIASECKA, Kraków 2006, s. 1–21.

Starego Kontynentu. Pochodzenie wprost z Wiecznego Miasta miało potwierdzić przynależność Litwy do kręgu cywilizacji łacińskiej, ale i podkreślić wyższość nad Koroną i Rusią²⁹. Bohaterem opowieści jest rzymski książę Palemon, który ze swoją rodziną oraz innymi patrycjuszami przyjeżdżał z Rzymu na wybrzeże Morza Bałtyckiego, skąd następnie przedostał się na tereny Żmudzi. W XVI-wiecznych źródłach istniały trzy wersje dotyczące czasu przybycia Palemona na Litwę: pierwszym były czasy rządów Juliusza Cezara (49–44 p.n.e.), drugim – Nerona (dokładnie 57 r.), trzecim – Attyli (445–453)³⁰.

W sylwach wśród towarzyszy Palemona najczęściej wymieniano Juliana Dorsprunga, czasem wspominano również Prospera Cezaryna, Ursyna i Hektora. Do czasów panowania Mendoga potomkowie Palemona i Juliana Dorsprunga władali poszczególnymi księstwami późniejszego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Być może to właśnie brak scentralizowanej władzy i – co się z tym wiązało – swego rodzaju kultu jednego władcy przyczynił się do słabszej mitologizacji w piśmiennictwie nowożytnym innych wymyślonych książąt litewskich, tak jak było to w przypadku fundatora Krakowa i pogromcy smoka Krakusa, Wandy, co nie chciała Niemca, Piasta, który po latach stał się symbolem rodzimości (zwłaszcza w czasach wolnej elekcji) czy zjedzonego przez myszy Popiela. Historia litewska jest w o wiele mniejszym stopniu ukonkretniona personalnie, a jednocześnie chronologicznie aniżeli dzieje Królestwa Polskiego. W przypadku Polski bowiem już w dziełach historycznych, a co za tym idzie – w sylwach, od końca XVI w. przypisano kolejnym mitycznym władcom konkretne lata ich panowania. W dziejach litewskich chronologicznej precyzji brakowało, co zostało odnotowane przez autorów sylw, bo w ich odczuciu mogło to świadczyć o mniejszej wiarygodności spisanych przez nich dziejów narodowych. Tłumaczył się z tego autor „Skarbcza rozmaitych scenacji”: „uprzedzam Czytelnika z moją ekskuzą, iż może mieć nieukontentowanie, mało gdzie rzetelnie rok i czas rzeczy, które się działy, położony znajdując u autorów, a więcej tego, że i wzmianki o czasie nie masz. Więc dlatego wcześniej eksplikuję się, że to nie z niedbalstwa mego czyniłem, ale iż u autorów dawniejszych, z których to zbieram, *compendium* daty czasu i roku położonego nie znajduję, sam też o nim wiedzieć nie mogę, a jakikolwiek czas z okolicznościami namieniłem, na przykład: około roku albo po roku, albo przed rokiem tym

²⁹ Szerzej zob. Joanna ORZEL, *From imagination to political reality? The Grand Duchy of Lithuania as a successor of Rome in the early modern historiography (15th–18th centuries)*, Open Political Science, 2018, Special Issue: Grand Duchy of Lithuania and its political heritage, ed. Bernadetta MANYŚ, no. 1, issue 1, s. 170–181, DOI: <https://doi.org/10.1515/openps-2018-0015>.

³⁰ Wszystkie trzy pojawiły się najpierw w latopisach ruskich, a następnie w kronikach XVI-wiecznych, por. przykładowo M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 71–76.

a tym; to sam miarkując czas z innych opisanych przez autorów okoliczności, pod tymi podobieństwami pilnując, prawdy położyć musiałem”³¹.

Dokładna chronologia dziejów litewskich pojawiała się w księgach szlacheckich nader rzadko, stąd warto odnotować anonimową sylwę, w której zawarto spis kolejnych książąt litewskich z podanym rokiem początku ich panowania (ale nie rozszerzono katalogu władców o opis ich rządów). Spis książąt litewskich został tu umieszczony od razu po spisie władców polskich. Rękopis ten powstał w czasach stanisławowskich, ostatnim z wymienionych królów jest bowiem Stanisław August Poniatowski – autor sylwy podał rok objęcia przez niego rządów (1764), ale nie odnotował liczby lat panowania³². Chronologia wielkich książąt litewskich w spisie zaczyna się od Littalaona³³, mającego panować w 366 r. Po nim rządili kolejno: Wejdedut (367 r.), Littalaon (zabrakło tu doprecyzowania „młodszy”, 373 r.), a następnie Palemon (929 r.) i jego synowie (Borkus, Kunas i Spera). Nie podjęto się wyjaśnienia chronologicznej luki między Littalaonem a Palemonem. Kolejnymi władcami litewskimi byli według tego spisu: Kiernus (1040 r.), Żywibund (1221 r., z informacją, że wywodził się od Juliana Dorsprunga), Utenes (1227 r.), Ryngolt (1233 r., dzięki któremu powrócono do dynastii Palemonidów), Mendog (1253 r.), Trojnat (1264 r.), Wolstynik (1265 r.), Świntoróg (1270 r.), Giligin (1274), Romund (1276 r.), Traba (1280 r.), Narymund (1281 r.), Witenes (1285 r.), Giedymin (1315 r.)³⁴, Jawnuta (1328 r.), Olgierd (1330 r.), Jagiełło (1381 r.)³⁵, Kazimierz I Świdrygiełło (1387 r.), Aleksander Witold (1397 r.), Świdrygiełło (1430 r.), Zygmunt Wojdat (1432 r.), Kazimierz II (1440 r., z informacją, że był również królem polskim), Aleksander II (1492 r., z adnotacją, że zasiadał na tronie zarówno polskim, jak i litewskim, i z określeniem, że na Litwie rządził przez 52 lata!), Zygmunt II (1506 r., również z informacją o byciu królem polskim, z dodatkiem, że w Wielkim Księstwie władał 24 lata). Spis kończy Zygmunt August III z podanym rokiem 1530 i informacją, że panował 10 lat, ponieważ zrzekł się dziedzictwa Litwy, „Litwę z Koroną Polską zjednoczył, wolność

³¹ Skarbiec, LMAVB, sygn. F17-41, s. 768.

³² Manuskryptu część pierwsza, w którym według propozycji poniżej eksprymowanych zawierają się w opisanu różne materie, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (dalej cyt. LVIA), fond 1135, opis 2, pozycja 103, k. 57.

³³ Imiona ze spisu podaję zgodnie z zapisem źródłowym, choć w sylwach (jak i w drukach) występowały one w różnych formach.

³⁴ O samym Giedyminie i jego wieszcu Lizdejce („i o pochodzącej z jego imienia rodziny”), znalezionym w orlim gnieździe, w dalszej części rękopisu, zob. Manuskryptu część pierwsza, w którym według propozycji poniżej eksprymowanych zawierają się w opisanu różne materie, LVIA, fond 1135, opis 2, pozycja 103, k. 70–71.

³⁵ Który – według spisu – w kolejnym roku miał zostać wybrany królem polskim, *ibid.*, k. 57.

obywatelom W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego] nadał i *constitutio unionis* utwierdził³⁶. Od czasów unii lubelskiej zaś „wiele było królów polskich, tyle razem i wielkich książąt litewskich liczyć się powinno”³⁷.

Można przypuszczać, że źródłem wiedzy twórcy sylwy był herbarz Kaspra Niesieckiego, który również zawarł taki spis książąt litewskich, rozpoczynając od Littalaona³⁸. Może o tym świadczyć zwłaszcza data przybycia na tereny litewskie Palemona – 929 r., którą do historiografii wprowadził ten właśnie heraldyk³⁹. Twórca sylwy posłużył się zarówno formą, jak i treścią z herbarza. Dokonał jednak pewnych modyfikacji i uzupełnień: zmienił datę panowania Żywibunda (z 1200 r. u Niesieckiego⁴⁰), całkowicie pominął Kukowojta, przyspieszył rok objęcia władzy przez Ryngolta o dwa lata, przy Mendogu podał datę koronacji, podczas gdy heraldyk także rozpoczęcie rządów w Księstwie w 1240 r.⁴¹, zmienił imię Wojsielka na Wolstynika (choć w historiografii stosowano je zamiennie), przyspieszył panowanie Świntoroga o trzy lata i pominął informację o jego herbie (Centaur), przemilczał panującego w 1270 r. Germunda, panowanie Giligina rozpoczął rok wcześniej, Romunda zaś – 10 lat później, podobnie jak Traby, pominął Trojdena (brat Narymunta, również mającego panować w 1270 r.) i Rimunda, jak i informację przy Witenesie o jego pochodzeniu od drugiego towarzysza Palemona – Prospera Cezaryna, zmienił za to rok objęcia przez niego rządów o dwa lata, nie wspominał o roku zabicia Giedymina, o rok przyspieszył panowanie Jawnuty, pominął Kiejstuta Giedyminowicza, przemianował też Kazimierza I Skirgiełłę na Świdrygiełłę, przy Świdrygiełle pominął informację, że chodziło o Bolesława. Mimo różnic w detalach forma oraz główne informacje wskazują na herbarz Niesieckiego jako pierwotne źródło wiedzy autora sylwy, prawdopodobne jednak, że tworzył on spis z już istniejących wypisów opartych na dziele tego heraldyka.

³⁶ Manuskryptu część pierwsza, w którym według propozycji poniżej eksprymowanych zawierają się w opisanu różne materie, LVIA, fond 1135, opis 2, pozycja 103, k. 58v.

³⁷ Ibid.

³⁸ Zob. Kasper NIESIECKI, *Korona polska*, t. 1, s. 9–10. Spis książąt litewskich opublikował również Benedykt Chmielowski, jego lista jednak znacząco różni się od tej Niesieckiego. Autor *Nowych Aten* bowiem rozpoczyna ją od Palemona, kończy na Zygmuncie Kiejstutowiczu, rezygnuje z jakiegokolwiek datacji, a jego dopiski dotyczą tylko pokrewieństwa między kolejnymi władcami, zob. Benedykt CHMIEŁOWSKI, *Nowe Ateny, albo Akademia wszelkiej scyencyi pełna, na rozne tytuły iak na classes podzielona, mądrym dla memoryału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywki erygowana*, cz. 2, Lwów 1746, s. 292–293. Zmieniony względem Niesieckiego spis książąt litewskich (od Litwosa do Zygmunta Starego) opublikował też Ewaryst Andrzej Kuropatnicki, zob. E. A. KUROPATNICKI, op.cit., s. 3.

³⁹ K. NIESIECKI, op.cit., s. 9.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid., s. 10.

Co jednak pokazuje ten spis władców litewskich, część autorów sylw nie rozpoczynała katalogu wielkich książąt od Palemona. Cofano się do wcześniejszej przeszłości – do króla pruskiego Wejdeduta, który – jak zaznaczył autor innej sylwy – „dzikiemu narodowi” litewskiemu zalecał przekazanie władzy jednemu suwerenowi, aby zakończyć niekończące się waśnie⁴². W 360 r. pospólstwo zgodnie wybrało Wejdeduta, liczącego sobie wówczas 116 lat⁴³. W tej księdze widoczna jest już więc różnica w chronologii w stosunku do przytoczonego spisu książąt litewskich. Twórca sylwy „edukacyjnej” podkreślił, że wówczas Litwini z plemienia wędrownego mieli się stać społecznością osiadłą. Pisząc o „dzikich” (pogańskich) obyczajach, autor sylwy korzystał zapewne z dzieła Kojalowicza, ten bowiem nazwał lud, który mieszkał na terenach późniejszego Wielkiego Księstwa w czasach Wejdeduta, Herulami, co powtórzył twórca księgi⁴⁴. Podał też, że Wejdedut, chcąc uniknąć „rozchwiania się” państwa po jego śmierci, podzielił ziemie, nad którymi panował, na dwie części. Litalan (Litwos) – mający być eponimem Litwy – otrzymał tereny litewskie, a jego brat Sajmo – Żmudź⁴⁵. Twórcę zapisek charakteryzowała skrupulatność, ponieważ odnotował, że według innych historyków nazwa „Litwa” pochodzi z czasów przybycia z Włoch Palemona od nazwy „l’Italia”, z czasem zaś zmieniła się w „Litwę”.

Dwa wspomniane manuskrypty – spis władców litewskich oraz sylwa „edukacyjna” – pozwalają na wysnucie pewnych wniosków. Wszystkie wymienione tu postaci zostały uznane przez twórców tych ksiąg za rzeczywiste. Skoro tak, to Palemon nie mógł dopłynąć na Litwę w czasach panowania Juliusza Cezara czy Nerona. Z uwagi na zbyt małą liczbę postaci (a nie ich wiarygodność) między mitycznym Palemonem a Mendogiem wybierano więc postulowane przez Kojalowicza⁴⁶ X stulecie jako wiek osiedlenia się Rzymianina na Litwie.

⁴² Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, s. 3.

⁴³ Ibid. Taka sama informacja widnieje w: Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 1. Czasem prezentowano Wejdeduta jako odpowiednika polskiego Lecha, ale nie dla terenów litewskich, a pruskich, zob. Tractatus politicus, Vilniaus universiteto biblioteka, sygn. F3-1390, k. 122.

⁴⁴ Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, s. 3. Por. A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 6.

⁴⁵ Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, s. 3v.

⁴⁶ Według Kojalowicza rzymski patrycjusz dobił do brzegu Bałtyku w 924 r. Zob. A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 31; idem, *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*. Wydanie „Herolda polskiego”, Kraków 1897, s. 2. Jeszcze później, bo na 990 r., przesunął przybycie Palemona na ziemie litewskie w swym herbarzu Stanisław Józef Duńczewski. Por. S. J. DUŃCZEWSKI, op.cit., s. 328. O kolejne sześć lat opóźnił je Benedykt Chmielowski, zob. B. CHMIEŁOWSKI, *Zbiór herbów*, s. 292. W rękopiśmiennych materiałach genealogicznych zaś można znaleźć informację, że Palemon przybył na Litwę w 908 r.,

Autor sylwy „edukacyjnej” stwierdził ogólnie, że Palemon przybył na Litwę „około roku dziewięćsetnego”⁴⁷.

Problem datacji nie skutkował jednak krytycznym podejściem autorów ksiąg sylwicznych do legendy etnogenetycznej. Część autorów sylw wskazywała, że w dziełach drukowanych podejmujących litewskie prapoczątki (choć najczęściej nie wskazywano źródeł swej wiedzy) istniały różne punkty widzenia na to zagadnienie. Niemniej twórca sylwy zatytułowanej „Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły” skwitował to słowami: „O początku Litwy i nazwisku tego narodu różni autorowie różnie piszą”, ale wszyscy mieli się zgadzać na jej starożytną proveniencję⁴⁸. Co ciekawe, autor tej książki nie wspominał nawet imienia Palemon, użył za to określenia „Kolumna z Libonem”, pisząc, że: „Prosper Cezarinus, Kolumna z Libonem, z Julianem Dorsprungiem, Ursynem i Hektorem z Włoch z pięciuset innemi rycerzami i familiami swemi” przypłynęli Morzem Bałtyckim, a następnie Niemnem na przysze tereny litewskie, gdzie zamieszkali wśród pospólstwa⁴⁹. Lud ten około roku 366 wybrał na swego księcia Littalaona⁵⁰. Wówczas też powstała nazwa „Litwa”, mająca pochodzić z języka włoskiego. Po nim nastąpił jego syn, a następnie Palemon „swymi obyczajami dziwnie lud sobie poddany zniewalał”⁵¹. Autor tych zapisek wymienił też przyczyny ucieczki Palemona i jego towarzyszy z Rzymu, podając zarówno gniew Cezara, jak i okrutne rządy Nerona, jednak nie zajął własnego stanowiska w tej kwestii. Nie zastanawiał się zbyt nad prawdopodobieństwem chronologicznym w dalszej części zapisek, ponieważ po śmierci synów Palemona: Borkusa, Kunasa i Spery w 1040 r. miał zacząć rządzić syn Kunasa – Kiernus⁵². To dowodzi braku krytycyzmu w przekazach, z których korzystał autor sylwy, ale i braku własnej refleksji podczas tworzenia książki, ponieważ Palemon jest wspomniany po Littalonie, zatem nie mógł – jak zapisał autor sylwy – pochodzić z czasów Juliusza Cezara czy Nerona, zwłaszcza że jego wnuk miał żyć dopiero w XI w.

Pisząc ten passus, autor sylwy z pewnością nie korzystał z druków powstałych w XVIII w. Z jednej strony autorzy dzieł z tego stulecia rzadko podawali informacje o towarzyszach Palemona, z drugiej – często albo nie określali dokładnego roku panowania Littalaona, albo wskazywali inną datę. Przykładowo:

a na władcę został wybrany w 924 r., zob. [M. M. SZĘCIELŁO], Klucz własny do wszystkich domów książąt litewskich, BN, sygn. 3383/III, s. 2; Rodowody książąt litewskich, BN, sygn. 3090/III, s. 2.

⁴⁷ Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, k. 3.

⁴⁸ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 1.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid., s. 1v.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

o roku 573 r. jako panowaniu Litalona pisał Adam Naramowski, który jednocześnie nie podał roku rządów Kiernusa⁵³. Identyczne rozwiązanie zastosował Władysław Aleksander Łubieński⁵⁴. Józef Aleksander Jabłonowski wspominał tylko o „towarzyszach” Palemona, omawiając „linię Dorszprungowską”, nie wyjaśniając etymologii tej nazwy⁵⁵. Niemniej przytoczył opinię, że nazwa „Litwa” pochodzi od Litalona, tyle że panującego w 373 r., Palemona zaś (mający przybyć z Italii w 939 r.) Jabłonowski uznał za postać fikcyjną⁵⁶. Franciszek Paprocki podał co prawda wszystkich czterech towarzyszy Palemona i wskazał na 1040 r. jako rok panowania Kiernusa, ale nie przywołał ani Litalona, ani nie określił czasu i powodów przybycia Palemona na Litwę.

Z wcześniejszych prac mogących służyć jako podstawa źródłowa tego fragmentu sylwy warto zwrócić uwagę na kronikę Macieja Strykowskiego. Dziejopisarz bowiem, podsumowując rozważania o rzymskim pochodzeniu Litwinów, stwierdził, że: „A jako z Eneassem z Troje do Włoch, tak też z Palemonem albo P. Libonem do Litwy między oną 500 słachty rzymskiej, cztery przedniejsze familie wyszły, na co się wszystkie Latopiscie zgadzają. Naprzód: Julianus Dorsprungus z herbu Centaurus albo Kytaurus; Prosper Caesarinus i sam Libo z herbu Columnów; Ursinus i Hector z Gastaldami z herbu Rożej [...]”⁵⁷. Następnie opisał drogę kompanów i towarzyszących im 500 przedstawicieli rodów rzymskich przez ziemie nadbałtyckie i osiedlenie się na przyszłych terenach litewskich. Wyjaśnił również etymologię pojęcia „Litwa” pochodzeniem od Litalana – syna Wejdedwuta⁵⁸. Wskazał też na rok 1040 jako śmierć ojca Kiernusa i początek panowania tego ostatniego⁵⁹. Za kroniką Strykowskiego jako źródłem wiedzy autora sylwy przemawia więc nie tylko treść, lecz także kolejność przytoczanych informacji. Być może jednak autor sylwy korzystał z kroniki Kojalowicza, który podał datę 373 jako datę panowania Litalana (zwanego też Litwosem)⁶⁰, a o Palemonie i jego towarzyszach wspomina w dalszej części kroniki – z uwagi na przyjętą przez niego chronologię wydarzeń. Bo mimo że Kojalowicz nie zgodził się na trzy istniejące możliwości chronologiczne przybycia Palemona na ziemie litewskie: czasy panowania Juliusza

⁵³ Adam NARAMOWSKI, *Facies rerum Sarmaticarum in Facie Regni Poloniae*, cz. 1, Vilnae 1724, s. 183; idem, *Facies rerum Sarmaticarum in Facie Regni Poloniae*, cz. 2, Vilnae 1726, s. 69–70.

⁵⁴ W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 435.

⁵⁵ J. A. JABŁONOWSKI, op.cit., s. 144. Por. E. A. KUROPATNICKI, op.cit., s. 26.

⁵⁶ J. A. JABŁONOWSKI, op.cit., s. 152.

⁵⁷ M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 77.

⁵⁸ Ibid., s. 80.

⁵⁹ Ibid., s. 86.

⁶⁰ A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 22.

Cezara, Nerona lub Attyli i opóźnił czas przybycia do brzegów Morza Bałtyckiego Palemona na 924 r., to wymienił jego towarzyszy wraz z ich herbami⁶¹. Podał też rok 1040 jako czas panowania Kiernusa⁶².

Co warto odnotować, autor wspomnianej sylwy, rozpoczynając narrację o książętach litewskich, zwrócił uwagę na istnienie różnych przyczyn, a co za tym idzie – chronologii przybycia Palemona na ziemię litewskie. Od czasów wydania kroniki Kojałowicza coraz rzadziej w drukach pojawiała się o tym informacja, co dowodzi silnego oddziaływania przekazów z latopisów ruskich/rusko-litewskich i pozyskanych z nich informacji podanych przez Strykowski. Co prawda Józef Aleksander Jabłonowski szeroko skomentował legendę palemońską przedstawioną we wcześniejszej historiografii⁶³, ale – jak wspomniano – odniósł się do niej krytycznie. Inaczej pod koniec XVIII w. postąpił korzystający z herbarza Jabłonowskiego Ewaryst Andrzej Kuropatnicki, który uznał, że Palemon rządził po Litwosie pod koniec IV w.⁶⁴

Twórca sylwy zatytułowanej „Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły” bardzo lakonicznie omówił kolejnych Palemonidów. Rozpoczął od wspomnienia synów Palemona: Borkusa, Kunasa i Spery, ale nie podał o nich żadnych innych informacji⁶⁵. A warto zaznaczyć, że w XVIII-wiecznej historiografii koligacje rodzinne między Palemonem a trzema wspomnianymi mężczyznami skłaniały do refleksji. Część autorów (jak Kojałowicz, Duńczewski, Paprocki⁶⁶) określała tych potomków jako synów Palemona, inni zaś (jak A. Naramowski i W. Łubiński⁶⁷) wybierali – jak im się wydawało – bardziej wiarygodną chronologicznie wersję opowieści fundacyjnej i określali Borkusa, Kunasa i Sperę jako wnuków, a nie synów Palemona. Zaskakuje też rezygnacja autora sylwy z przytoczenia jakichkolwiek informacji na temat najbliższych potomków Palemona i ich dokonań, o których szeroko rozpisywali się dziejopisarze wieków wcześniejszych (zwłaszcza Strykowski i Kojałowicz), jak i XVIII-wiecznych (jak Paprocki).

O tym wspomniiał autor innej sylwy – przygotowywanej w celach edukacyjnych, który Borkusa, Kunasa i Sperę określił jako synów Palemona, co więcej,

⁶¹ Ibid., s. 31.

⁶² Ibid., s. 38–39.

⁶³ J. A. JABŁONOWSKI, op.cit., s. 144–152.

⁶⁴ W. A. KUROPATNICKI, op.cit., s. 3. Komentarz o możliwościach chronologicznych przybycia Palemona na Litwę zob. ibid., s. 29–31.

⁶⁵ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 1v.

⁶⁶ A. WIJUK KOJAŁOWICZ *Historiae litvanae*, s. 36; S. J. DUŃCZEWSKI, op.cit., s. 328; F. PAPROCKI, op.cit., s. 15.

⁶⁷ A. NARAMOWSKI, op.cit., cz. 2, s. 69; W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 435.

„już do rządu państwa dojrzałych”⁶⁸. Otrzymaliśmy tu informacje o podziale ziem po śmierci Palemona między trzech synów oraz ich najważniejszych fundacjach: Borkus wystawił Jurbork, Kunas – Kowno, a Spera – inny zamek nazwany swoim imieniem. Od razu wspomniano też fundacje Dorsprunga – Wiłkomierz i Dziewałtów⁶⁹. Taka treść zapisek pozwala stwierdzić, że w tym fragmencie źródłem wiedzy autora sylwy była kronika Strykowskiego lub Kojałowicza, bo to oni wymienili wszystkie posiadłości dotyczące tych konkretnych osób w bliskim sąsiedztwie w narracji⁷⁰. Dorsprung nie pojawia się w późniejszych dziełach historiograficznych jako fundator tych ani żadnych innych miast.

Mimo dokonywanego przez dziejopisarzy przesunięcia momentu przybycia Palemona do X w., czas wciąż był dostrzegalnym problemem wiarygodności litewskich dziejów. W „Skarbcu rozmaitych scjencji” odnotowano bowiem wątpliwości na temat potomków Palemona – uznano, że Borkus, Kunas i Spera nie byli synami ani nawet wnukami Palemona, mogli być raczej jego prawnukami⁷¹. Taka konstatacja świadczy o próbie krytycznego spojrzenia na mit fundacyjny, ale w celu uczynienia go bardziej wiarygodnym, a nie chęci jego zaniegowania.

Analiza opisów panowania kolejnych książąt litewskich pozwala na stwierdzenie, że w zdecydowanej większości ich biogramów skupiano się na prowadzonych wojnach, czasem zwracano uwagę na sposób dojścia do władzy czy pokrewieństwo z poprzednikiem. Tak oto w opisie rządów Kiernusa, syna Spery, dominują informacje o toczonych przez niego i jego brata walkach przeciwko Bolesławowi Śmiałemu i samodzielnych przeciwko Tatarom. Dzięki sukcesom na polu bitwy Kiernus powiększył obszar państwa litewskiego. Po jego śmierci, niedaleko Dziewałtowa, miała zaś zostać wystawiona statua i odbyć się pogańska ceremonia, a kapłani dbali, by w tym miejscu wiecznie palił się ogień. Jak podkreśla autor sylwy zatytułowanej „Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły”, obrządek ten trwał aż do czasów Jagiełły⁷². Taka sama informacja została zawarta w sylwie „edukacyjnej”, tyle że jej autor dookreślił, że nad ogniem czuwała bogini Westa⁷³. Informacje te musiały być zaczerpnięte

⁶⁸ Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, k. 4.

⁶⁹ Ibid., k. 4v.

⁷⁰ M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszytkiej Rusi*, t. 1, s. 84–85; A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 36–37. Aleksander Gwagnin zaś przypisuje Sperze fundację Wiłkomierza i w ogóle nie wspomina w tym miejscu Dorsprunga. Zob. A. GWAGNIN, op.cit., s. 224.

⁷¹ Skarbiec, LMAVB, sygn. F17-41, s. 761, 768–769.

⁷² Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 2.

⁷³ Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, k. 5v.

z historiografii wcześniejszej niż XVIII-wieczna⁷⁴, najprawdopodobniej z kroniki Kojałowicza⁷⁵.

W sylwie zatytułowanej „Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły” zabrakło innej ważnej informacji – o podziale władzy dokonanej przez Kunaśa: Kiernus (jako starszy syn) panował na Litwie, jego brat Gimbut – na Żmudzi. Podział ten miał szerokie odbicie w XVIII-wiecznej historiografii⁷⁶, stąd dziwi brak choćby wzmianki o tym w tej księdze. Wspominał o tym twórca sylwy „edukacyjnej”⁷⁷. Ta księga zawiera też klarowne wytłumaczenie zmiany dynastii. Autor zapisek stwierdził bowiem, że Kiernus „za zgodą przednich panów litewskich przysposobił sobie syna Żywibunda z familii Juliana Dorsprunga i dał mu córkę Pojatę, jedynaczkę i z nią Księstwo Litewskie mu zapisał”⁷⁸. Małoletni syn został jednak wpieryw oddany pod opiekę Mingajle, o którym wiemy tylko tyle, że prowadził wojny z Rusią⁷⁹ i podporządkował sobie Połocczan⁸⁰.

Okoliczności zmiany dynastii – z Palemonidów na Dorsprungowiczów (zwanych również – od herbu – Centaurami), jaka nastąpiła dzięki ożenkowi Żywibunda z Pojatą, były zrozumiałe w sylwie „edukacyjnej”. Z kolei autor „Historii książąt litewskich aż do czasów Jagiełły” przy Żywibundzie dodał informację, że była to linia Dorsprunga⁸¹, nie wyjaśniając, w jaki sposób zakończyła się dynastia Palemonidów i dlaczego Dorsprungowicze doszli do władzy. Taką informację pominęli też całkowicie Naramowski, skupiając się na prowadzonej

⁷⁴ Naramowski bowiem w charakterystyce Kiernusa podkreślił założenie przez tego księcia Kiernowa oraz walki z bratem przeciwko Rusi, nie wspominając o Tatarach czy pogańskiej ceremonii pogrzebowej (A. NARAMOWSKI, op.cit., cz. 2, s. 70), podobnie uczynił Łubieński (W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 435). Paprocki z kolei oprócz fundacji Kiernowa wspominał, że Kiernus panował w czasach Kazimierza Odnowiciela (F. PAPROCKI, op.cit., s. 16).

⁷⁵ Aczkolwiek Kojałowicz nie wspominał o panowaniu Jagiełły, a o przyjęciu chrześcijaństwa jako granicy istnienia tej ceremonii. Zob. A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 45. O „czasach Jagiełłowych” pisał za to Strykowski, który sklasyfikował ten obrządek jako pozostałość po Rzymianach, nie wspominał jednak o statui. Zob. M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 87.

⁷⁶ M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 85–86; A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 40; A. NARAMOWSKI, op.cit., cz. 2, s. 70; W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 435; F. PAPROCKI, op.cit., s. 15–16.

⁷⁷ Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, k. 5.

⁷⁸ Ibid., k. 5v.

⁷⁹ Ibid., k. 6–6v.

⁸⁰ Łubieński wspomina także o Nowogrodzianach, nad którymi Mingajło również „Rząd absolutny sobie przywłaszczył”, W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 436. O podboju Połocczan przez Mingajkę szerzej pisał Strykowski, zob. M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 240.

⁸¹ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 2v.

przez Żywibunda wojnie z Tatarami, oraz niemalże cytujący z niego Łubieński⁸². Podobnie Paprocki, który wspomniał o zmianie panującego rodu i nawet podał herb Żywibunda⁸³, nie wyjaśnił jednak, dlaczego nagle zaczęła panować inna dynastia. Kojałowicz za to podał, że Kunas wydał swą córkę Pojatę za potomka Juliana Dorsprunga – Żywibunda⁸⁴, co może po raz kolejny świadczyć o tym, że to wcześniejsze dzieła były źródłem wiedzy autora tej sylwy. Upewnia nas w tym kolejna informacja przekazana przez twórcę tej książki – o rządach Żywibunda, który został pokonany przez Romana halickiego, traktującego Litwinów jak niewolników, bo „zaprzęgał ich jako wołów do pługa i jarzma”⁸⁵. Podobną informację zawarł w swym dziełku Paprocki, również wspominając księcia ruskiego Romana, „który niewolnikami z Litwy orać kazał”⁸⁶. Wcześniej zaś Strykowski pisał, że: „Litwę też i Jatwiezów, ludzi leśnych w sąsiedztwie przyległych, [Roman halicki – J.O.] zwojował i do posłuszeństwa Ruskiego mocą przypędził. A iż Litwa wybijała mu się często z poddaństwa, jako lud pogański nieuhamowany i niespokojny, tedy ile [h]uphów Litewskich przez miecz dostał, wszystkich do bydłących robót, co miały konie i woły robić, przymuszał”⁸⁷.

W sylwach kolejni książęta litewscy są ukazani jako ci, którzy przede wszystkim dążyli do uwolnienia się spod ruskiego jarzma. Syn Mingajły – Skirmunt pokonał wojska ruskie oraz odebrał Pińsk i Turów. Informacja ta była krótko wzmiankowana w biogramie Skirmunta w dziełach Naramowskiego i Łubieńskiego⁸⁸, szerzej o tym pisali Strykowski oraz Kojałowicz⁸⁹. O korzystaniu z dzieła Strykowskiego lub Kojałowicza przez autora sylwy „edukacyjnej” świadczy również charakterystyka Borysa, syna Ginwiła i wnuka Mingajły, który jako pierwszy z litewskich książąt został chrześcijaninem i „cały niemal na modlitwie i na budowaniu kościołów poświęciwszy w młodym wieku, szczęśliwie umarł, pamiątkę chrześcijańskiej jego pobożności do tych czasów pokazują wielki kamień pośród Dźwiny leżący, na którym pięć krzyżów wyrysowano z takim napisem: zmiłuj się, Panie, nad niewolnikiem twoim Borysem, Ginwi-

⁸² A. NARAMOWSKI, op.cit., cz. 2, s. 70; W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 435.

⁸³ F. PAPROCKI, op.cit., s. 16.

⁸⁴ M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 87; A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 45.

⁸⁵ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 2v.

⁸⁶ F. PAPROCKI, op.cit., s. 16.

⁸⁷ M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 211. Łagodniej o złym położeniu Litwinów pisał z kolei Kojałowicz, por. A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 47.

⁸⁸ A. NARAMOWSKI, op.cit., s. 71; W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 436. Paprocki w ogóle nie wspominał o Mingajle i Skirmuncie, por. F. PAPROCKI, op.cit., s. 16.

⁸⁹ M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 244; A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 70–71.

lona synem”⁹⁰. O Borysie i jego kamieniu nie wspomina XVIII-wieczna historiografia, ale pisał o tym szeroko i Strykowski, który podał, że na kamieniu jest krzyż ruski z napisem również „ruskimi literami”: „Wspomoży Hospody raba swojoho, Borissa syna Gynwiloweho”, i Kojalowicz, podając zapis inskrypcji na pięciu krzyżach w języku, w jakim jest cała kronika, zatem po łacinie: „Misere-re Domine mancipio tuo, Boryso Ginvilonis filio”⁹¹.

W jednym z kolejnych biogramów książąt litewskich zawartych w „Historii książąt litewskich aż do czasów Jagiełły” powróciła kwestia pogańskiego pochówku. Oto bowiem wnuk Żywibunda, a syn Kukowojta – Utenes, który prowadził wojny z Konradem Mazowieckim, na cześć ojca również wystawił statwę nad rzeką Świętą. Jego biogram w ogóle nie pojawił się w dziełach Naramowskiego i Łubieńskiego⁹². Strykowski zaś przytoczył opowieść o pochówku, jaki urządził swemu ojcu Utenes niedaleko Dziewałtowa, o statui oraz powtórzył informację o obrządku istniejącym do czasów Jagiełłowych⁹³. Nie wspomniał jednak o Konradzie Mazowieckim, jak autor zapisek w sylwie, napisał tylko o utarczkach z „Niemcami Liflandskimi”. O Konradzie Mazowieckim wspominał za to Kojalowicz⁹⁴, a później Paprocki⁹⁵.

Jak podał autor tej sylwy, po Utenesie rządził potomek Palemona Ryngolt, który otoczył opieką syna Utenesa – Świntoroga i objął rządy nad całą Litwą⁹⁶. O tym, że był to potomek Palemona, nie przeczytamy u Naramowskiego czy Łubieńskiego, którzy skupili się tylko na prowadzonych przez Ryngolta wojnach⁹⁷. Kojalowicz zaś podkreślił pochodzenie Ryngolta z dynastii Palemonidów⁹⁸, a Paprocki uznał, że był to „wnuk” (choć zapewne w znaczeniu: potomek) Palemona⁹⁹. Według twórcy sylwy w czasie panowania Świntoroga księżęta ruscy, obawiając się wzrostu znaczenia Litwy dzięki konsolidacji ziem, ponownie rozpoczęli atakować jej ziemie. Panowanie Ryngolda jednak przyniosło pokój. Pozostawił on też syna – Mendoga.

Ten czasem – także w sylwach – określany jest jako „pierwszy i ostatni król litewski”¹⁰⁰. W charakterystyce Mendoga dominują informacje o prowa-

⁹⁰ Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, k. 7.

⁹¹ Por. M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 241–242; A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 75.

⁹² Zob. A. NARAMOWSKI, op.cit., cz. 2, s. 72; W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 436.

⁹³ M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 248.

⁹⁴ A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 76–77.

⁹⁵ F. PAPROCKI, op.cit., s. 16–17.

⁹⁶ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 3v.

⁹⁷ A. NARAMOWSKI, op.cit., s. 72–73; W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 436.

⁹⁸ A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 83–84.

⁹⁹ F. PAPROCKI, op.cit., s. 17.

¹⁰⁰ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 4; Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, k. 9v. Stwierdzenie to pojawia się też

dzonych z Krzyżakami wojnach, jego porażce skutkującej prośbą o pokój, który miał otrzymać pod warunkiem przyjęcia chrześcijaństwa, wysłaniu posłów do Innocentego IV w 1253 r., otrzymaniu tytułu królewskiego i jego utraceniu z powodu zgładzenia rzeszy chrześcijan¹⁰¹. Mendog „dłużej by tyraństwa swego na chrześcijan używał, gdyby od Trojnata nie był zabity”¹⁰². Ten ostatni, po spustoszeniu „ogniem i mieczem” Mazowsza i Inflant, został niespodziewanie zabity w akcie zemsty przez wiernych Mendogowi¹⁰³. Jego zabójcy, obawiając się zemsty, uciekli do Pińska, do syna Mendoga – Wołstynika, ostatniego z rodu Palemona. Wówczas do rządów powrócili przedstawiciele rodu Dorsprunga: „Po zabitym Wołstyniku, ostatnim z rodziny Palemona, wróciła się znów na Księstwo Dorsprunga rodzina, kiedy w Kiernowie na sejmie zgodnie od wszystkich obrany jest za wielkiego księcia litewskiego Świntorogus, syn Utenesa [...]”¹⁰⁴. Informacja ta pojawia się u Strykowskiego¹⁰⁵ i Kojalowicza¹⁰⁶, z kolei Naramowski i Łubiński wygaśnięcie dynastii Palemonidów przekazali w inny sposób – w omówieniu kolejnego panującego napisali tylko, że pochodził z rodu „Kitaurów” (Centaur)¹⁰⁷.

Z kolei syn Utenesa Świntoróg, „chcąc zostawić spokojne państwo”, ustąpił zawczasu rządów swemu synowi Giermundowi¹⁰⁸. Poprosił jednak syna o pochowanie go w miejscu, gdzie obecnie jest Wilno. Prośba została spełniona – las wokół Wilii został wycięty, pozostawiony zaś gaj – poświęcony Perkunowi czy Piorunowi, gdzie Świntoróg został pogrzebany zgodnie ze zwyczajem pogań-

w drukach, m.in. w: A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 90 i F. PAPROCKI, op.cit., s. 17. Reszta przytoczonych w artykule autorów unikała takiego stwierdzenia. Co prawda Strykowski kilkakrotnie w kronice nazwał Mendoga „królem litewskim”, ale nigdy z określeniem „pierwszy”, a tym bardziej „ostatni”, por. M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszytkiej Rusi*, t. 1, s. 292, 293, 296, 297.

¹⁰¹ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 4; por. Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, k. 9v.

¹⁰² Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 4.

¹⁰³ Ibid., s. 4v.

¹⁰⁴ Ibid., s. 5–5v.

¹⁰⁵ „W tym Wasielku zabitym [...] skończyła się rodzina księcia Rzymskiego Palemona, z herbu Kolumnów. A stolica Litewska przeniesiona powtóre do Kitaurusów Dorsprungowiców, tychże potomków książąt Rzymskich, ale inszej familiej, na którą był wybrany Świntoróg Utenusowicz”, M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszytkiej Rusi*, t. 1, s. 306. Szerzej ibid., s. 307.

¹⁰⁶ „Univerſa Palaemoniam gente per Litvaniam, continuis funeribus exhaustam, ſolus ex ea ſuperfuerat Volſtiniſcus. Quare ab ejus morte, reſtitutus eſt Prinicipatus Iuliani Dorsprungi poſteris, ipſam quadam Litvanae fortunaſ neceſſitate”, A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 131.

¹⁰⁷ A. NARAMOWSKI, op.cit., s. 75–76; W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 436.

¹⁰⁸ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 5v.

skim¹⁰⁹. Informacja o Perkunie pochodzi z dzieła Strykowskiego lub Kojałowicza, ewentualnie od Paprockiego¹¹⁰.

Kolejne biogramy władców litewskich dotyczą w dużej mierze wojen z Krzyżakami i Polakami i skupiają się na „najważniejszych” książętach litewskich: od Trabusa, przez Narymunta, Trojdena, Witenesa (pieczętującego się Palemonowym herbem Kolumny¹¹¹), aż do Jagiełły. „Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły” kończy się podaniem jego sukcesorów: Bolesława Świdrygiełły, Zygmunta I, Kazimierza II (z dopiskiem, że był to syn Władysława i został obrany królem polskim), Aleksandra II (także król polski), Zygmunta II (jak poprzednik) i Zygmunta Augusta, „od którego czasów koronacji polscy i oraz wszystkim Księstwem Litewskim rządili”¹¹². Z kolei sylwa „edukacyjna” kończy się wydarzeniami roku 1417 i panowaniem na Litwie Witolda¹¹³. Co ciekawe, w jednej z sylw dotyczącej historii Polski jej autor stwierdził, że Jagiełło „obawiał się, aby królowie dziedzicznego prawa potym do Litwy nie utracili”¹¹⁴. Niestety nie ocenił – po latach – słuszności obaw pierwszego z Jagiellonów.

Opis historii wielkich książąt litewskich kończy się najczęściej na charakterystyce panowania (czasem tylko częściowym) Władysława Jagiełły. Jak wspomniałam, dalsze losy przynależą do historii Polski i tak też jest prezentowana – w żaden sposób nie jest wówczas łączona z historią Wielkiego Księstwa Litewskiego. Tak rozwiązywano tę sprawę w sylwach – dwa państwa, mimo że połączone unią, miały swoje własne historie. Z tego właśnie powodu jeden z rękopisów dotyczących dziejów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, zatem: Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego jest niezwykle cenny. Mowa tu o wspomnianym „Skarbcu rozmaitych scjencji” z 1759 r. Jest to jedyna dotychczas odnaleziona sylwa, która w opisie historii państwa polsko-litewskiego faktycznie opisuje ją jako wspólną. Jej autor dokonał przemyślanego zabiegu: zaprezentował najpierw historię Polski – od mitycznego Lecha,

¹⁰⁹ Ibid.; Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, s. 11v.

¹¹⁰ M. STRYKOWSKI, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1, s. 308–309, 311. Dodatkowo Strykowski podkreślił, że zwyczaj palenia zwłok pochodził nie od Rzymian (w tym Palemona), bo oni przejęli go od Eneasza – taki obyczaj miał być kultywowany zarówno przez Trojan, jak i Greków; por. A. WIJUK KOJAŁOWICZ, *Historiae litvanae*, s. 139; F. PAPROCKI, op.cit., s. 16. Zarówno Naramowski, jak i Łubiński o tym nie wspomnieli, por. A. NARAMOWSKI, op.cit., s. 76; W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 436.

¹¹¹ Historia książąt litewskich aż do czasów Jagiełły, LMAVB, sygn. F18-246, s. 7v.

¹¹² Ibid., s. 21.

¹¹³ Krótkie zebranie historii polskiej i litewskiej, BOss., sygn. 613/I, k. 32v.

¹¹⁴ Historia polska od Władysława II do Augusta II, czyli od roku 1139 do 1738, BN, Biblioteka Ordynacji Zamojskich, sygn. 819, s. 119.

kończąc na rządach Ludwika Węgierskiego, następnie zaś omówił najdawniejszą historię litewską od Palemona do Olgierda i Kiejstuta. Później przedstawił postać Jadwigi, dalej Władysława Jagiełły i kolejnych władców z dynastii Jagiellonów i królów elekcyjnych – jako wspólną przeszłość Polski i Litwy, choć w stworzonej przez niego paginie widnieje informacja „Kontynuacja o królach polskich”¹¹⁵. Jako że w omówieniu dziejów litewskich autor tej sylwy korzystał przede wszystkim z kroniki Strykowskiego (do czego się przyznaje), przystał na antyczne pochodzenie Palemona. Jest to ciekawy zabieg, bo w przypadku historii Polski, szlachcic kopiował kompendium Łubieńskiego. To ostatnie jednak zapewne wydało mu się zbyt pobieżne w przypadku opisu dziejów ojczysty autora sylwy.

Dzięki zestawieniu w swej księdze dziejów Polski i Litwy autor „Skarbca rozmaitych scjencji” dostrzegał bardziej zawiłe początki państwa litewskiego. Przed charakterystyką książąt litewskich w postaci biogramów zawierających najważniejsze wydarzenia stworzył więc spisy książąt litewskich podzielone na trzy części. Pierwsza obejmuje władców od Palemona do synów Mendoga, druga (pochodząca od Dorsprunga) – od małżeństwa Żywibunda z Pojątą aż do synów Mateusza Giedroycia, trzecia zaś od Witenesa do Zygmunta Augusta¹¹⁶. Dzięki spisowi kolejnych potomków następujących po sobie władców ich późniejsza charakterystyka i przekazywana między dynastiami władza była z pewnością łatwiejsza do zrozumienia dla potencjalnych czytelników.

Z kolei w sylwie pochodzącej z 1782 r. opis przeszłości litewskiej został omówiony w części książki zatytułowanej „Początki Wielkiego Księstwa, jak i księstw, które niegdyś należały do Korony Polskiej”¹¹⁷. Zarówno na stronie tytułowej, jak i w katalogu sylwa ta została przypisana Janowi Tadeuszowi Matuszewiczowi. Trzeba jednak odnotować, że część V, dotycząca przeszłości litewskiej, została spisana inną ręką niż części wcześniejsze – dotyczące historii rodu Poniatowskich i skoliigaconych z nim rodów, dziejów świata od jego stworzenia, początków Królestwa Polskiego i innych, „ważniejszych” części Europy oraz opisu władców polskich. Autor sylwy rozpoczął część dotyczącą Wielkiego Księstwa od opisu herbu – Pogoni, powołując się XVI- i XVII-wieczne herbarze: *Gniazdo cnoty* Bartłomieja Paprockiego i *Orbis Polonus* Szymona Okolskiego¹¹⁸.

¹¹⁵ Skarbiec, LMAVB, sygn. F17-41, s. 785.

¹¹⁶ Ibid., s. 760–768.

¹¹⁷ Zbiór z różnych dawnych dziejów i rękopismów, czyli silva rerum [...] przez Jana Tadeusza z Dowmonta Gedroycia Matuszewicza [...] Roku Pańskiego 1782 [...], Biblioteka Książąt Czartoryskich (dalej: BCzart.), sygn. 1319/IV, [brak paginacji].

¹¹⁸ Bartosz PAPROCKI, *Gniazdo cnoty. Zkąd herby rycerstwa sławnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazoweckiego, Zmudzkiego y inszych państw do tego krolestwa należących książąt, y panow początek swoy maia*, Kraków 1578, s. 1136; Szy-

Matuszewicz (lub inny, nieznan z nazwiska kontynuator tej sylwy) podkreślił, że pierwsi książęta litewscy byli potomkami Palemona herbu Kolumny i taki też nosili herb – do momentu, gdy Kiernus wydał swą jedyną córkę za Żywibunda – potomka Dorsprunga herbu Centaur, następnie zaś Narymunt ustanowił herb Pogoń¹¹⁹. Nie zostało tu w żaden sposób wyjaśnione, kim był Palemon czy Dorsprung, nie zostały podane też jakiegokolwiek daty, co mogłoby dać obraz bardziej precyzyjny chronologicznie. To jednak pozwala wysnuć stwierdzenie, że zapewne nie było potrzeby dokładnego tłumaczenia tych zawiłości. Po omówieniu tych herbów autor skopiował cały *passus* dotyczący Litwy z kompendium Władysława Łubieńskiego¹²⁰, kończąc historię litewską na panowaniu Zygmunta Starego.

* * *

Obraz przeszłości litewskiej w sylwach szlacheckich spisanych w XVIII w. jest prezentowany przez pryzmat kolejnych wielkich książąt litewskich. W zdecydowanej większości zapisek historia Wielkiego Księstwa Litewskiego obejmuje czas do panowania Władysława Jagiełły, rzadziej do Zygmunta Augusta. Z pewnością można stwierdzić, że podobnie jak nowożytni dziejopisarze twórcy sylw odnotowywali zwłaszcza kolejne etapy kształtowania się późniejszego Wielkiego Księstwa Litewskiego: od legendy etnogenetycznej do ustalenia granic przyszłego państwa. Dodatkowo legitymizowano nazewnictwo niektórych miast, gdyż imiona wymaganych książąt litewskich to eponimy od istniejących nazw geograficznych¹²¹. Dla wczesnonowożytnej szlachty nazwy te miały potwierdzać realność tych postaci. Odnotowano też zmiany w obrębie heraldyki aż do postaci Narymunta¹²², zaznaczając, że zrezygnował on z własnego herbu na rzecz Pogoni, co można porównać do rezygnacji z własnego herbu przez mitycznego Lecha i przyjęcia herbu Orzeł Biały.

Na skromną liczbę podręcznikowych ujęć historii litewskiej w XVIII-wiecznych sylwach szlacheckich z pewnością wpływało rzadsze w tym stuleciu prezentowanie najdawniejszych dziejów litewskich przez uczonych w pismach drukowanych. Szlachta nie miała więc możliwości tworzenia obrazu historii Litwy,

mon OKOLSKI, *Orbis Polonus, splendoribus caeli; triumphis mundi: pulchritudine animantium: decore aquatiliū: naturae excellentia reptiliū, condecoratus*, t. 2, Cracoviae 1643, s. 442–443.

¹¹⁹ Zbiór z różnych dawnych dziejów i rękopismów, czyli *silva rerum* [...] przez Jana Tadeusza z Dowmonta Gedroycia Matuszewicza [...] Roku Pańskiego 1782 [...], BCzart., sygn. 1319/IV, [brak paginacji].

¹²⁰ W. ŁUBIEŃSKI, op.cit., s. 434–440.

¹²¹ Oleg ŁATYSZONEK, *Polityczne aspekty przedstawienia średniowiecznych dziejów ziem białoruskich w historiografii Wielkiego Księstwa Litewskiego XV–XVI w.*, Białoruskie Zeszyty Historyczne, 2006, nr 25, s. 12. Zob. także J. JAKUBOWSKI, op.cit., s. 48.

¹²² O często nieświadomym pokrewieństwie przedstawicieli herbów Kolumny, Centaur i Pogoń (pochodzących od Palemona, Juliana Dorsprunga i Narymunta) pisał w swym herbarzu S. J. DUŃCZEWSKI, op.cit., s. 329–330.

a gdy chciała to robić, musiała korzystać z dzieł wydanych we wcześniejszych stuleciach lub tworzyć opisy na poziomie ogólnym. Analiza treści sylw wskazuje, że informacje zawarte w dziełach Macieja Strykowskiego i Wojciecha Wijuka Kojalowicza wciąż były przez szlachtę wykorzystywane, bezpośrednio lub pośrednio (z tego ostatniego bowiem często korzystał Franciszek Paprocki). Z autorów XVIII-wiecznych popularnością cieszył się Władysław Aleksander Łubieński, który w bardzo zwięzły sposób zaprezentował dzieje Litwy. Osobnym pytaniem jest to, czy w XVIII w. nie dokonana się już tak duża polonizacja wśród szlachty litewskiej, że przeszłość Wielkiego Księstwa, w tym legenda etnogenetyczna, przestała mieć większe znaczenie – zarówno polityczne, jak i w świadomości historycznej. To zagadnienie jednak wymaga o wiele szerszych badań, w tym rozszerzenia podstawy źródłowej.

FINANSOWANIE

Artykuł powstał w wyniku realizacji działania naukowego Miniatura 4 o nr. 2020/04/X/HS3/00078 finansowego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

BIBLIOGRAFIA

- Antoniewicz, Marcei. *Protoplaści książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.
- Banaszkiewicz, Jacek. *Podanie o Piaście i Popielu. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010.
- Banaszkiewicz, Jacek. *Polskie dzieje bajeczne Mistrza Wincentego Kadłubka*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.
- Bartkiewicz, Kazimierz. *Obraz dziejów ojczystych w świadomości historycznej w Polsce doby Oświecenia*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 1979.
- Długosz, Jan. *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, vol. 1–2. Edited by Jan Dąbrowski, introduction Wanda Semkowicz-Zarembina, translated by Stanisław Gawęda. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- Gis, Kacper. “Twórczość historyczna Aleksandra Gwagnina”, PhD diss., Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2018.
- Grabski, Andrzej Feliks. *Myśl historyczna polskiego Oświecenia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976.
- Jakubowski, Jan. *Studia nad stosunkami narodowościowymi na Litwie przed Unią Lubelską*. Warszawa: nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1912.

- Jučas, Mečislovas. "Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów." *Przegląd Wschodni* 4/2 (1997): 289–297.
- Jurkiewicz, Jan. "Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów w świetle historiografii. Czas powstania i tendencje polityczne." In *Europa Środkowo-Wschodnia. Ideologia, historia a społeczeństwo. Księga poświęcona pamięci Profesora Wojciecha Peltza*, edited by Jarosław Dudek, Daria Janiszewska and Urszula Świdorska-Włodarczyk, 335–350. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2005.
- Jurkiewicz, Jan. *Od Palemona do Giedymina. Wczesnonowożytny wyobrażenia o początkach Litwy*, part 1: *W kręgu latopisów litewskich*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2013.
- Jurkiewicz, Jan. "Rękopisy prac genealogicznych Michała Szczyłły a obraz w nich początków Litwy." In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis. Mokslinių straipsnių rinkinys. Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui*, edited by Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 115–146. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
- Kosman, Marcelli. *Litwa pierwotna. Mity, legendy, fakty*. Warszawa: Iskry, 1989.
- Krzywy, Roman. "Silvae i sylwy – glosa historycznoliteracka do pewnego nieporozumienia." *Pamiętnik Literacki* 104/3 (2013): 141–151.
- Kulicka, Elżbieta. "Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów i jej stosunek do mitu sarmackiego." *Przegląd Historyczny* 71/1 (1980): 1–21.
- Litwinowicz-Drożdźiel, Małgorzata. *O starożytnościach litewskich. Mitologizacja historii w XIX-wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych "Universitas", 2008.
- Łatyszonek, Oleg. *Od Rusinów Białych od Białorusinów. U źródeł białoruskiej idei narodowej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2006.
- Łatyszonek, Oleg. "Polityczne aspekty przedstawienia średniowiecznych dziejów ziem białoruskich w historiografii Wielkiego Księstwa Litewskiego XV–XVI w." *Białoruskie Zeszyty Historyczne* 25 (2006): 5–44.
- Małecki, Antoni. *Lechici w świetle historycznej krytyki*. Lwów: nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1897.
- Maślanka, Julian. *Literatura a dzieje bajeczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984.
- Maślanka, Julian. *Słowiańskie mity historyczne w literaturze polskiego oświecenia*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968.
- Mironowicz, Antoni. "Herbarz Michała Szczyłły." *Białoruskie Zeszyty Historyczne* (1995) issue 1: 28–39.
- Niendorf, Mathias. *Die »Stammsage der Žamaiten« – ein gelehrtes Konstrukt des 19. Jahrhunderts? Mündlichkeit, Schriftlichkeit und Intertextualität in einer europäischen Debatte*, In *Abstammungsmythen und Völkergenealogien im frühneuzeitlichen Ostseeraum*, edited by Stefan Donecker, 229–273. Greifswald: Universität Greifswald, 2020.
- Niendorf, Mathias. *Wielkie Księstwo Litewskie. Studia nad kształtowaniem się narodu u progu epoki nowożytnej (1569–1795)*. Translated by Małgorzata Grzywacz. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2011.

- Orzeł, Joanna. "From imagination to political reality? The Grand Duchy of Lithuania as a successor of Rome in the early modern historiography (15th–18th centuries)." *Open Political Science* 1/1 (2018): 170–181. <https://doi.org/10.1515/openps-2018-0015>.
- Orzeł, Joanna. *Historia – tradycja – mit w pamięci kulturowej szlachty Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2016.
- Orzeł, Joanna. "Obraz władców polskich w osiemnastowiecznych księgach 'silva rerum'." *Historia Slavorum Occidentis* 13/2 (2023): 70–92. <https://doi.org/10.15804/hso230203>.
- Orzeł, Joanna. "Poszukiwanie rodowodu Rzeczypospolitej Obojga Narodów przez autora 'Skarbcza rozmaitych sciencyi...'" In *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, vol. 7, edited by Wojciech Walczak and Karol Łopatecki, 389–414. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2017.
- Petrauskas, Rimvydas. "Palemon und die vier Sippen. Die römische Abstammungstheorie der Litauer." In *Abstammungsmythen und Völkergenealogien im frühneuzeitlichen Ostseeraum*, edited by Stefan Donecker, 195–209. Greifswald: Universität Greifswald, 2020.
- Puchowski, Kazimierz. *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999.
- Roszak, Stanisław. *Archiwa sarmackiej pamięci. Funkcje i znaczenie rękopiśmiennych ksiąg silva rerum w kulturze Rzeczypospolitej XVIII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004.
- Roszak, Stanisław. "Między sylwą a encyklopedią. 'Skarbiec rozmaitych sciencyi' nieznanego Litwina z 1759 roku." In *Staropolskie kompendia wiedzy*, edited by Iwona M. Dacka-Górzyńska and Joanna Partyka, 173–181. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
- Semenowicz, Ewa. "Wokół genealogii Litwinów. U źródeł mitu i sporu historyczno-kulturowego." *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 46 (2011): 13–41. <https://doi.org/10.12775/SDR.2011.01>.
- Sierżęga, Paweł. "Litwa w sarmackiej myśli historycznej doby oświecenia." *Rocznik Lubuski* 35/1 (2009): 51–67.
- Strykowski, Maciej. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego*, vol. 1. Introduction Mikołaj Malinowski. Warszawa: nakładem Gustawa Leona Glücksberga, 1846.
- Strykowski, Maciej. *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*. Edited by Julia Radziszewska, translated by Maria Ściebora and Jan Safarewicz. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978.
- Suchocki, Jerzy. "Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej. Aspekty polityczne i narodowe." *Zapiski Historyczne* 52/1 (1987): 27–67.
- Ślaski, Kazimierz. *Wątki historyczne w podaniach o początkach Polski*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.

- Vasiliauskas, Artūras. "Antyk i sarmatyzm", translated by Beata Kałęba. In *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy*, edited by Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, translated by Paweł Bukowiec, Beata Kałęba and Beata Piasecka, 1–21. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2006.
- Zachara-Wawrzyńczyk, Maria. "Geneza legendy o rzymskim pochodzeniu Litwinów." *Zeszyty Historyczne. Uniwersytet Warszawski* (1963) issue 3: 5–35.
- Zakrzewski, Andrzej. "Niepodległość w Rzeczypospolitej, czyli Litwa wobec Korony XVI–XVIII wieku." In *"Najwyższa Pani swoich praw...". Idee wolności, niepodległości i suwerenności Rzeczypospolitej 1569–1795*, edited by Anna Grześkowiak-Krwawicz, 87–101. Warszawa: Muzeum Historii Polski, Polskie Towarzystwo Badań nad Wiekiem Osiemnastym, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, 2019.

